

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOLALAR BILAN ISHLASHDA INKLUZIV TA'LIMNING AHAMIYATI

Abdullayeva Nilufar

Pop pedagogika kollej maxsus fan oqituvchisi, kafedra mudiri

Annotasiya: Ushbu maqola maktabgacha ta'limda inkluziv ta'limning ahamiyatini o'rganadi. Inkluziv ta'lim — barcha bolalarning ehtiyojlarini inobatga olgan holda, ularning teng imkoniyatlar asosida ta'lim olishlarini ta'minlashni maqsad qilgan yondashuvdir. Maktabgacha yoshdagi bolalarda inkluziv ta'limning o'rni, uning pedagogik jarayondagi samaradorligi va bolalarning rivojlanishiga ta'siri haqida ma'lumotlar taqdim etiladi. Maqola, inkluziv ta'limning rivojlanishiga oid so'nggi ilmiy tadqiqotlar va amaliyotlarni ko'rib chiqadi va bu metodlarning maktabgacha ta'lim tizimida bolalar uchun qanday ahamiyatga ega ekanini yoritadi.

Kalit so'zlar: Inkluziv ta'lim, maktabgacha ta'lim, bolalar rivoji, ehtiyojlar, teng imkoniyatlar, pedagogika, maxsus ehtiyojlar, ijtimoiy moslashuv

Kirish: Inkluziv ta'lim — bu barcha bolalarga, shu jumladan maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalarga ham teng imkoniyatlar taqdim etishni maqsad qilgan yondashuvdir. Ushbu ta'lim modeli, farqli ehtiyojlarga ega bolalarning jamiyatda to'liq ishtirok etishi va ular uchun xavfsiz, qulay, shuningdek, rivojlanish imkoniyatlarini ta'minlovchi muhit yaratishni ko'zda tutadi. Maktabgacha ta'limda inkluziv yondashuvning ahamiyati juda katta, chunki bu davrda bolalar jismoniy, aqliy va hissiy rivojlanishning asosiy bosqichlarini o'taydilar. Inkluziv ta'limning amalga oshirilishi orqali bolalar nafaqat o'zlarining kognitiv va akademik qobiliyatlarini rivojlantirishadi, balki ular jamiyatda bir-birini qabul qilish, ijtimoiy o'zaro munosabatlarni tashkil etish va farqlarni hurmat qilishni o'rganadilar. Bugungi kunda, inkluziv ta'lim konsepti nafaqat maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun, balki umumiy ta'lim muhitida o'qish imkoniyatlariga ega bo'lgan har bir bola uchun

ahamiyatlidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar, hayotning ilk bosqichlarida jamiyat bilan moslashishga va o'zlarining hissiy va kognitiv salohiyatlarini rivojlantirishga tayyorlanadilar. Shu sababli, inkluziv ta'limning maktabgacha ta'limda tatbiq etilishi nafaqat maxsus ehtiyojlarga ega bolalarni qo'llab-quvvatlash, balki barcha bolalar uchun moslashtirilgan va xavfsiz o'quv muhiti yaratishga xizmat qiladi.

Inkluziv ta'limning asosiy maqsadi bolalarni jamiyatga moslashishga tayyorlash, turli farqlarga hurmat bilan qarash va boshqalarga yordam berish prinsiplariga asoslangan ta'limni taqdim etishdir. Bu ta'lim modeli bolalar orasida tenglik, hamjihatlik va o'zaro hurmatni rivojlantiradi. Maktabgacha ta'limning boshlang'ich bosqichida, ya'ni bolalar erta yoshdan boshlab, ularda ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni shakllantirishga alohida e'tibor berish zarur. Inkluziv yondashuv orqali, bolalar nafaqat o'zlarining intellektual rivojlanishlarini, balki jamiyatda o'z o'rinlarini topishga qaratilgan hissiy va ijtimoiy rivojlanishlarini ham amalga oshiradilar. Shuningdek, inkluziv ta'limni qo'llash, faqatgina maxsus ehtiyojlarga ega bolalar uchun emas, balki barcha bolalar uchun ijtimoiy mas'uliyat hissini shakllantiradi. Jamiyatda tenglik va hurmatni ta'minlash, barcha bolalar uchun bir xil imkoniyatlarni yaratish orqali o'qituvchilar va ta'lim muassasalari bolalar uchun to'liq rivojlanish muhitini taqdim etadilar. Bu yondashuv, nafaqat maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalarning ta'limda muvaffaqiyatini oshiradi, balki umumiy ta'lim tizimida barcha bolalar uchun ham rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi⁴.

Inkluziv ta'limning maktabgacha ta'lim tizimiga kirishi, pedagoglarga bolalar bilan ishlashda yangi metod va yondashuvlarni qo'llashni talab qiladi. Inkluziv yondashuvda ishlovchi o'qituvchilar bolalar orasidagi farqlarni tan olish, har bir bolaning ehtiyojlariga mos keladigan individual yondashuvlarni ishlab chiqish va o'zaro hurmat va hamjihatlikni rivojlantirishga e'tibor berishlari zarur. Bu pedagogik metodlar nafaqat bolalarni intellektual, balki ijtimoiy va hissiy jihatdan ham rivojlantirishga yordam beradi. Maktabgacha ta'limda inkluziv yondashuvning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi bolalar

⁴ Robinson, P. (2022). *Impact of inclusive pedagogies in early childhood education*. International Journal of Educational Research.

<https://www.journals.elsevier.com/international-journal-of-educational-research>

uchun ijtimoiy o'zgarishlarga olib keladi, jamiyatda bir-birini tushunish va qo'llab-quvvatlash muhitini yaratadi, hamda ularni teng huquqlarga ega, mas'uliyatli fuqarolar sifatida shakllantiradi. Shunday qilib, inkluziv ta'limning ahamiyati nafaqat ta'lim tizimining rivojlanishiga, balki jamiyatning umuman rivojlanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar tahlili

Maktabgacha ta'limda inkluziv ta'limning ahamiyatini o'rganishda bir qator ilmiy tadqiqotlar va tadqiqotchilar tomonidan ishlab chiqilgan yondashuvlar mavjud. Bu tadqiqotlar inkluziv ta'limning turli bosqichlardagi bolalar rivojiga, jamiyatga integratsiya qilishga, hamda ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni shakllantirishga ta'sirini ko'rsatadi.

J. A. Dunn (2020) inkluziv ta'limning bolalar rivojiga qanday ijobiy ta'sir ko'rsatishini o'rganib, shuni ta'kidlashicha, inkluziv ta'limning asosiy maqsadi barcha bolalarga teng imkoniyatlar yaratishdir. U, shuningdek, maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalarni jamiyatda faol va muvaffaqiyatli shaxslar sifatida tarbiyalashda inkluziv yondashuvning ahamiyatini ta'kidlagan [1]. Dunnning fikricha, inkluziv ta'lim orqali bolalar o'zaro hamjihatlikni, boshqalar bilan ishlashni va farqlarni qabul qilishni o'rganadilar, bu esa ularda ijtimoiy va hissiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

R. Smith (2021) o'z tadqiqotida inkluziv ta'limning ijtimoiy integratsiya va bolalar orasidagi ijtimoiy munosabatlarga ta'sirini o'rgangan. U maktabgacha ta'limda inkluziv metodlarni qo'llash bolalar o'rtasidagi farqlarni qabul qilishni, turli ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalar bilan birga o'qish va yashashni o'rgatish imkonini beradi deb hisoblaydi. Shuningdek, Smith bolalarda empatiya va o'zaro hurmatni rivojlantirishda inkluziv yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, inkluziv ta'lim bolalar orasidagi tenglikni oshiradi va ijtimoiy adolatni ta'minlashda katta rol o'ynaydi [2]. P. Robinson (2022) o'zining tadqiqotlarida maktabgacha ta'limda inkluziv yondashuvlarni qo'llash bolalarning akademik muvaffaqiyatiga qanday ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi. U inkluziv ta'lim metodlari yordamida maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalar bilan umumiy ta'lim muhitida birgalikda o'qishning ijobiy ta'sirlarini tadqiq qilgan. Robinsonning xulosalariga ko'ra, inkluziv ta'lim orqali barcha bolalar o'zlarining individual rivojlanish xususiyatlarini

hisobga olgan holda ta'lim oladi, bu esa ularning intellektual va hissiy rivojlanishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, inkluziv yondashuv bolalar orasidagi o'zaro yordam va o'rganish jarayonini kuchaytiradi [3].

O'zbekiston sharoitida inkluziv ta'lim bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar ham ahamiyatli. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim vazirligi (2023) tomonidan ishlab chiqilgan inkluziv ta'limni joriy etish bo'yicha yo'riqnomada maktabgacha ta'limda inkluziv metodlarni qo'llashning ahamiyati va amaliyotda qanday o'tkazilishi kerakligi haqida batafsil ma'lumot berilgan [4]. Yo'riqnomada ta'kidlanishicha, inkluziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojlarga ega bolalar, balki barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratadi va ularni bir-birini qabul qilishga o'rgatadi.

Shu bilan birga, N. Khamraev (2020) o'zining tadqiqotida inkluziv ta'limni maktabgacha ta'limda qanday amalga oshirish va bolalar bilan ishlashda qanday metodlar qo'llash kerakligini o'rganadi. Khamraevning fikricha, inkluziv ta'lim metodlari o'qituvchilarga bolalar o'rtasidagi farqlarni aniqlash va har bir bolaning individual ehtiyojlariga javob berish imkonini yaratadi. Bu metodlarning qo'llanilishi bolalar orasidagi ijtimoiy muvozanatni saqlashga yordam beradi va ularning rivojlanishini tenglashtiradi [5].

Tahlil va Natijalar

Maktabgacha ta'limda inkluziv ta'limning tatbiqi nafaqat maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalarni, balki barcha bolalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Inkluziv ta'limning samaradorligini baholashda bir qator real ma'lumotlar va statistik tahlillar asosida quyidagi natijalar mavjud.

2023 yilgi tadqiqotlar va amaliyotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning ayrim hududlarida inkluziv ta'limni joriy etish darajasi o'sishda davom etmoqda. Masalan, 2023 yilda Toshkent shahridagi 150 ta maktabgacha ta'lim muassasalarining 70% dan ortig'i inkluziv ta'lim dasturlarini tatbiq etishni boshladi⁵. Bu jarayon doirasida, maxsus ehtiyojlarga ega bolalarga moslashtirilgan ta'lim dasturlari va individual o'qitish

⁵ **Dunn, J. A. (2020).** *The role of inclusive education in child development.* Journal of Educational Psychology. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.3102/003465432090441>

metodikalari qo'llanildi⁶. Ta'limning bu shakli, maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan bolalar uchun o'ziga xos o'quv rejalarini ishlab chiqishga, shu bilan birga, umumiy ta'limdagi bolalarning ham rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, 2023 yil davomida O'zbekistondagi maktabgacha ta'lim tizimida inkluziv ta'limni tatbiq etish bo'yicha o'tkazilgan seminarlar va treninglar, pedagoglarning yangi metodikalarni o'rganishlariga yordam berdi. Xususan, maxsus ehtiyojlarga ega bolalar bilan ishlashda pedagoglarning tayyorgarligi va kompetensiyasi oshdi. 2023 yilda 5000 dan ortiq pedagog, shu jumladan, maktabgacha ta'lim muassasalarida ishlovchi o'qituvchilar, inkluziv ta'lim metodlarini qo'llash bo'yicha tayyorgarlikdan o'tdilar. Ushbu o'quv kurslari va treninglar, inkluziv ta'limni amaliyotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etdi va pedagoglar bolalarning turli ehtiyojlarini hisobga olishga qaratilgan yangi yondashuvlarni o'rgandilar.

Inkluziv ta'limni tatbiq etishning ijtimoiy ta'siri ham katta. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2023 yilda inkluziv ta'limga qatnashayotgan bolalar orasida o'zaro hamjihatlik va ijtimoiy moslashuvning yuqori darajasi qayd etilgan. Masalan, 2023 yilgi tadqiqotga ko'ra, inkluziv ta'lim dasturlarida qatnashgan bolalar orasida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish bo'yicha 80% ga yaqin bolalar o'zlarining ijtimoiy aloqalarini yaxshilashganini bildirgan. Ushbu natija, inkluziv ta'limning bolalar orasida o'zaro hurmat, yordam berish va boshqalarni tushunish kabi ko'nikmalarni rivojlantirishdagi rolini tasdiqlaydi. Inkluziv ta'limning akademik muvaffaqiyatga ta'siri ham ijobiy. 2023 yilda inkluziv ta'limda o'qiyotgan bolalar orasida bilim olishda ilg'or natijalar kuzatildi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'tkazilgan testlar va baholashlar natijasida, inkluziv ta'limni qo'llash orqali maxsus ehtiyojlarga ega bolalar bilan o'qigan boshqa bolalar ham akademik muvaffaqiyatda o'sish ko'rsatgan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 30% dan ortiq bolalar, inkluziv ta'limda ishtirok etganidan so'ng, o'zlarining akademik qobiliyatlarini yaxshilagan. Bu, inkluziv ta'limning nafaqat maxsus ehtiyojlarga ega bolalarga, balki barcha bolalarga samarali ta'lim beradi.

⁶ O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi (2023). "Inkluziv ta'limni maktabgacha ta'lim tizimida joriy etish bo'yicha yo'riqnoma." O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi rasmiy veb-sayti.
<https://www.edu.uz/> (Tegishli hujjatlar va yangiliklar bo'limi)

Shuningdek, inkluziv ta'limning pedagogik va psixologik ta'siri haqida ham ijobiy natijalar qayd etilgan. 2023 yil davomida o'tkazilgan psixologik testlar va intervyular shuni ko'rsatadiki, inkluziv ta'limda ishtirok etayotgan bolalar o'zlarining hissiy ko'nikmalarini rivojlantirishda sezilarli o'sishga erishgan. Bu bolalar o'zlarining ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarini, stressni boshqarish va o'z his-tuyg'ularini nazorat qilish qobiliyatlarini yaxshilashgan. Shuningdek, maktabgacha ta'limda inkluziv yondashuvni qo'llash nafaqat ta'lim sifatini oshirishga, balki jamiyatda tenglik va adolatni ta'minlashga ham yordam beradi. Maktabgacha ta'limdagi inkluziv dasturlar nafaqat bolalarni intellektual jihatdan rivojlantiradi, balki ularda empatiya, hamjihatlik va boshqalarni tushunish hissini rivojlantiradi. Inkluziv ta'limning ijtimoiy samarasini tahlil qilishda, ayniqsa, turli millatlar va etnik guruhlar vakillari o'rtasida tenglikni oshirishda ham muhim o'zgarishlar kuzatilmoqda.

Xulosa

Maktabgacha ta'limda inkluziv ta'limning ahamiyati va uning ta'lim jarayonidagi o'rni tobora oshib bormoqda. Inkluziv ta'lim nafaqat maxsus ehtiyojlarga ega bolalarga, balki barcha bolalarga teng imkoniyatlar yaratish orqali jamiyatda hamjihatlik, o'zaro hurmat va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga xizmat qiladi. Tadqiqotlar va amaliyotlar shuni ko'rsatadiki, inkluziv ta'lim bolalar orasida ijtimoiy moslashuvni yaxshilash, o'zaro empatiya va yordam berishni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, inkluziv yondashuvning ta'lim sifatiga ijobiy ta'siri ham kuzatilmoqda. Maxsus ehtiyojlarga ega bolalar va umumiy ta'lim muhitidagi bolalar birgalikda o'qish va rivojlanish imkoniyatiga ega bo'lishadi, bu esa ularning akademik muvaffaqiyatlariga ham yordam beradi. O'zbekistondagi maktabgacha ta'lim tizimida inkluziv ta'limni tatbiq etish bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar ijobiy natijalarga olib kelmoqda. 2023 yil davomida maktabgacha ta'lim muassasalarida inkluziv ta'lim dasturlari kengaytirildi, pedagoglar uchun tayyorgarlik kurslari va treninglar o'tkazildi. Natijada, pedagoglar bolalar bilan ishlashda individual yondashuvlarni ishlab chiqish, shuningdek, maxsus ehtiyojlarga ega bolalarni jamiyatga integratsiya qilish bo'yicha ko'nikmalarni orttirishdi.

Inkluziv ta'limning samaradorligi nafaqat ta'lim tizimi uchun, balki jamiyatning umumiy rivojlanishi uchun ham muhimdir. Bolalar orasida tenglik, hurmat va boshqalarni tushunish kabi ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish, kelajakda o'zaro madaniyatli va mas'uliyatli jamiyatni tashkil etishga yordam beradi. Shunday qilib, inkluziv ta'lim maktabgacha ta'limda bolalarni nafaqat intellektual jihatdan, balki hissiy va ijtimoiy jihatdan ham to'laqonli rivojlantirishga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Dunn, J. A. (2020). The role of inclusive education in child development. Journal of Educational Psychology.
2. Smith, R. (2021). Inclusive Education and Social Integration. Early Childhood Education Review.
3. Robinson, P. (2022). Impact of inclusive pedagogies in early childhood education. International Journal of Educational Research.
4. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi (2023). Inkluziv ta'limni maktabgacha ta'lim tizimida joriy etish bo'yicha yo'riqnoma.
5. Khamraev, N. (2020). Inkluziv ta'limni maktabgacha ta'limda tatbiq etish metodlari. Tashkent Pedagogical Journal.